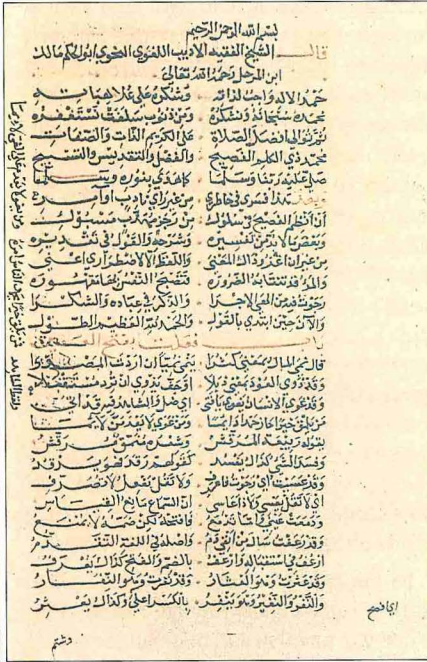
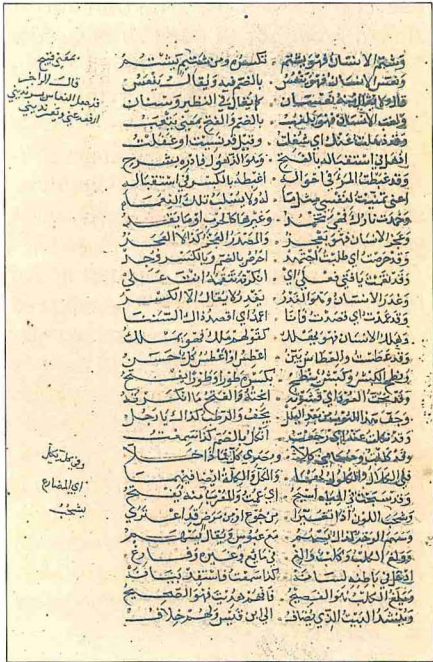

İbnü'l-Murahhal'in *Nazmü'l-Faṣīḥ* adlı eserinin ilk iki sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4475)

İBNÜ'L-MURAHHİL

(bk. İBNÜ'L-VEKİL).

İBNÜ'L-MURTAZÂ

(İbnü'l-Murtazâ)

el-Mehdî-Lidînilâh Ahmed

b. Yahyâ b. el-Murtazâ

(ö. 840/1437)

Zeydiyye imamı ve âlimi.

764 (1363) yılında San'a'nın güneyinde yer alan Zemâr'da doğdu. Baba tarafın-dan soyu Yemen'de Zeydîliği kuran Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'e ulaşır. Küçük yaşta anne ve babasını kaybettiğinden ablasının yanında büyüdü. Ağabeyi Hâdî b. Yahyâ, Kadî Yahyâ b. Muhammed el-Medhacî, Kadî Ali b. Abdullah b. Ebü'l-Hayr ve İbnü'n-Nessâc'dan İslâmî ilimleri tahsil etti. Öğrenimini tamamladıktan sonra kısa zamanda Zeydiyye'nin önemli âlimlerinden biri oldu. 793'te (1391) Zeydiyye imamı Nâsır-Lidînilâh'ın ölümü üzerine aynı yılın şevval ayında San'a'da Zeydiyye âlimlerince Mehdî-Lidînilâh unvanıyla imam seçildi. Öte yandan Sa'de şehrinin hâkimiyetini elinde bulunduran Abdullah b. Hasan ed-Devvârî'nin ölen imamın oğlu Mansûr Ali b. Selâhaddin'e biat ettiğini haber alınca taraftarlarıyla birlikte San'a'nın güneyindeki Beytibevs'e gitti. Şehrin kalesinde Mansûr Ali ile giriştiği savaşta iki tarafın da kayıp vermesi üzerine San'a'ya dönülüp imâmet meselesinin âlimlerin hakemliğiyle çözülmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Ancak Mansûr Ali bu anlaşmaya uymadığından İbnü'l-Murtazâ taraftar toplayıp onunla tekrar savaşmaya mecbur kaldı, yenilgiye uğrayınca da 794 (1392) yılında San'a'da hapse atıldı. Yedi yıl süren hapis hayatı boyunca ilimle meşgul oldu ve *el-Ez-hâr* adlı eserini yazdı. Taraftarlarının yar-dımıyla hapisten kurtulan İbnü'l-Murta-zâ imâmet iddiasını bir süre erteledi. Da-ha sonra imâmetini ilân edenlerden biri olan ve kendisine birlikte hareket etme-yi teklif eden Hâdî-İlelhak Ali b. Müeyyed ile birleşerek Sa'de'ye girdi. Halkın ken-disine yardım etmekten çekindiğini gö-rünce imâmet davasından tamamen vaz-geçti ve Mehdî-Lidînilâh unvanını da bıraktı. 816 (1413) yılında Sülâ'dan ayrıl-rak Misver'e gitti, orada evlendi. Ardın-dan Laa ve Zafâr şehirlerinde ikamet et-ti. Buralarda çeşitli eserler yazdı. 840 yılı Şevval ayında (Nisan 1437) Zafâr'da veba-

dullah Kennûn, şairin edebî münazara-daki kabiliyetini ve geniş kültürünü or-taya koyan bu risâlenin bazı bölümlerini iktibas etmiştir (*en-Nübûğu'l-Mağribî*, II, 58-73). 6. *el-Vesiletü'l-kubrâ el-mer-cüvvü nef'uhâ fi'd-dünyâ ve'l-uhrâ*. Hz. Peygamber'in methine ve zühde dair onar beyitlik gruplardan oluşan müveş-şah tarzında bir manzumedir (Brockel-mann, GAL, I, 323). 7. *Urcûze fi'n-naḥv* (a.g.e., I, 324; Suppl., I, 484). 8. *Urcûze (Kitâb) fi'l-'arûz* (a.g.e., I, 324).

İbnü'l-Murahhal'in kaynaklarda adı ge-çen diğer eserleri de şunlardır: *et-Teb-yîn ve't-tabşir fi nazmi Kitâbi't-Teysîr* (Ebû Amr ed-Dânî'ye ait eserin manzum şeklidir); *Nazmu Garibi'l-Kur'ân* (Mu-hammed b. Uzeyz es-Sicistânî'nin eseri-nin nazma çekilmiş şeklidir); *Vâzîha* (fe-râize dair uzun bir kasidedir); *el-Kaşıde-tü'l-vetriyye fi medhi hayri'l-berriyye*; *el-'Aşriyyâtü'z-zühdiyye* (Hz. Peygam-ber'in methiyle ilgili bir kasidedir); *Terfi-bü'l-emşâl* (Ebû Ubeyd Kâsim b. Sel-lâm'ın emsâle dair eserinin alfabetik ola-rak yeniden düzenlenmiş şeklidir); *Nazmü şülüşi'l-evvel min Kitâbi Edebi'l-kâtib* (İbn Kuteybe'nin eseriyle ilgilidir); *Silkü'l-Münḥul* (Ebû'l-Kâsim İbnü'l-Mağribî'nin eserinin urcûze şeklinde nazma uyarlama-sıdır); *el-Cevâlât* (şairin seçme şiirlerin-

den oluşan divanıdır); *eş-Şudûr ve'l-me-tâli* (bazı şiirlerinin bir araya getirildiği mecmuadır); *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân*; *Nazmü ihtişârî'l-mantık* (bu eserler için bk. İbnü'l-Hatib, III, 306-307; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 20; Brockelmann, GAL, I, 323-324; Suppl., I, 484).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Murahhal, *Risâletân feridetân fi 'arû-zi'd-dübeyt* (nşr. Hilâl Nâcî, *el-Meurid* içinde), III/4, Bağdad 1395/1975, neşredenin girişi, s. 145-149; a.mlf., *el-Mu'aşşerâtü'l-lüzûmiyye* (nşr. Hilâl Nâcî, a.e. içinde), IX/4 (1401/1981), s. 515-530; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 507-515; a.mlf., *el-Makâmetü'n-Necdiyye* (*el-Bah-şü'l-ilmî* içinde, nşr. Muhammed Mahmûd Ceb-rân), sy. 41, Rabat 1412-13/1992-93, s. 80-92; İbn Ebû Zer', *ez-Zahîretü's-seniyye fi târihi'd-devleti'l-Meriniyye*, Rabat 1972, s. 98; Safedî, *el-Vâfi*, V, 279; İbnü'l-Hatib, *el-İlhâta*, III, 302-304, 306-307; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyâtü'n-Nihâye*, II, 36; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'â't*, Kahire 1326, s. 384; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 19-26; a.mlf., *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1974, s. 327-333, 522-523; Brockelmann, GAL, I, 323-324; Suppl., I, 484; *İlhâhu'l-meknân*, II, 707; Abdullâh Kennûn, *en-Nübûğu'l-Mağribî fi'l-'edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1395/1975, II, 58-73, 288; III, 25-28, 212-215; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-'ede-bi*, VI, 335-339; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târi-hi'l-'edebi'l-'Arabî: Kısmü'l-kadîm*, Beyrut 1986, s. 1015-1020; J. M. Continente, "Dos Doemas de Malik b. al-Murâḥḥal", *Awraq*, sy. 2, Madrid 1979, s. 44-54; Meryem Sâdîkî, "İbn Murâḥḥal", *DMBİ*, IV, 599-600.

MEHMET SAMİ BENLİ

dan öldü. Kabri zamanla ziyaretgâh hali-ne gelmiştir.

Zeydiyye âlimlerince "en büyük imam" diye anılan İbnü'l-Murtazâ, kelâm ve fıkıh ilimlerinde mezhebin otoritelerinden biri olarak kabul edilir. Ona göre Allah'ın varlığına ancak istidlâl yoluyla ulaşılır. Buna dair en güçlü delil cevâhir ve a'râz esasına dayanan hudûs delilidir. Allah'ın birliği zâtından başka bütün kadimleri nef-yetmek suretiyle gerçekleşir. Buna zâtına nisbet edilen sıfât-ı meânî de dahildir. Cismin kendisi gibi bir cisim icat edemeyişi tabiatçı fikirleri geçersiz kılar. Allah'a kelâm sıfatının nisbet edilmesi zâtının dışındaki bir yerde harf ve ses yaratması mânâsına gelir. Nübüvveti kanıtlayan yegâne delil, ilâhî bir fiil olup insanlar tarafından benzerinin meydana getirilmesi mümkün olmayan mucizedir. Sâlih kullardan kerâmetin sâdir olması mümkündür. İnsanlar kendilerine ait fiilleri hükûr iradeleriyle işlerler. Bu fiilleri Allah'ın yarattığını söyleyen Cebriyye mensuplarını ölümle cezalandırmak had yerine geçer. Şefaat herhangi bir azabı ortadan kaldırmaz. Hilâfet nasla sabit olur. Hz. Ali ve belli bir çizgi takip eden neslinin dışında herhangi birinin halifeliği için nas gelmemiş, Sakife gününde Ebû Bekir'in hilâfeti için icmâ hâsıl olmamıştır. Halifelerin ictihadında bulunması şart olmakla birlikte onlar mâsum değildir. Halifeye karşı isyan eden kâfir değil fâsik sayılır. Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker görevi gerektiğinde kuvvet kullanılarak yerine getirilmelidir. Bu ise nakil yoluyla sabittir (*el-Kalâ'id*, s. 73-80). Ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağına dair rivayet âlimlerce makbul sayılmış olup bu rivayette işaret edilen fırka-i nâciye Zeydiyye'dir. Genel çerçeve bakımından itikadî konularda Mu'tezile'nin görüşlerini benimseyen İbnü'l-Murtazâ hilâfet meselesinde bu mezhepten ayrılır.

Eserleri. A) Kelâm. 1. *el-Kalâ'id fî taşhîhi'l-'akâ'id*. Temel itikadî meselelere dair kısa bilgiler ihtiva eder. Kısmen akfî ve naklî delillere de yer verilen eseri Albert Nasrî Nâdir yayımlamıştır (Beyrut 1985). Kitap müellifi tarafından *ed-Dürerü'l-ferâ'id* adıyla şerhedilmiştir (yazma nüshaları için bk. Habeşî, s. 640). 2. *el-Milel ve'n-nihâl* (nşr. Albert Nasrî Nâdir, *el-Kalâ'id* ile birlikte, Beyrut 1985). Müellifince *el-Münnye ve'l-emel fî şerhi'l-Milel ve'n-nihâl* adıyla genişletilmiş ve Muhammed Cevâd Meşkûr tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1399/1979). Bu kitabın "Zikrül-Mu'tezile" adlı bölümünü Sir

Thomas Walker Arnold aynı adla yayımlamıştır (Leipzig 1902). Mu'tezile âlimlerinin on iki tabaka halinde anlatıldığı esere Mu'tezile'nin adl ve tevhid görüşünü benimseyen İmâmîyye âlimleri, Abbâsî halifeleri, meşhur mutasavvıflarla fakih, şair, nahivci ve hadisçilere dair bir bölüm eklenmiş ve kitap *Tabakâtü'l-Mu'tezile* adıyla Susanna Diwald-Wilzer tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1380/1961). 3. *Nüketü'l-fevâ'id fî ma'rifeti'l-meliki'l-vâhid* (a.g.e., a.y.). *Gurerü'l-kalâ'id fî nüketi'l-fevâ'id* adıyla müellifi tarafından genişletilmiştir. 4. *Riyâzetü'l-efhâm fî lafîfi'l-kelâm*. İbnü'l-Murtazâ'ya ait *el-Bahrü'z-zehhâr* içinde neşredilmiştir (Beyrut, ts. [Müessesetü'r-risâle]). Müellif bu eserini de *Dâmiğu'l-evhâm şerhu Riyâzeti'l-efhâm* adıyla şerhetmiştir.

B) Fıkıh ve Usulü. 1. *Mi'yârü'l-ukûl fî ilmi'l-üşûl*. Süleymaniye Kütüphanesinde yazma nüshaları bulunan eser (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 338; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 456) *el-Bahrü'z-zehhâr* içinde yayımlanmış ve müellifi tarafından *Minhâcû'l-vüşûl* adıyla şerhedilmiştir (Şevkânî, I, 123). 2. *el-İntikâd li'l-âyâtü'l-mu'tebere fî'l-ictihâd*. *el-Bahrü'z-zehhâr* içinde neşredilmiş, müellifince *el-Müstecâd fî şerhi'l-İntikâd* adıyla genişletilmiştir (Habeşî, s. 645). 3. *Uyûnü'l-ezhâr fî fıkhi'l-e'immeti'l-e'zhâr* (*el-Ezhâr*). Zeydiyye'nin en güvenilir fıkıh metinlerinden biri olarak kabul edilen eser İmam Yahyâ b. Hamza'ya ait *el-İntişâr*'dan faydalanılarak hazırlanmıştır. Şeyh Sâdık Mûsâ tarafından geniş dipnotları eklenerek yayımlanan kitabı (Beyrut 1975) bizzat müellif *el-Gayşü'l-midrâr* adıyla şerhetmiştir (Şevkânî, I, 123). *Uyûnü'l-ezhâr*'a çeşitli âlimlerce şerhler yazılmış olup Ali b. Muhammed en-Necrî'nin *el-Envâr ve cilâ'ü'l-esmâr*'ı, Muhammed b. Ahmed b. Abdülbâis'in *Cilâ'ü'l-ebşâr*'ı (Kahire 1357-1358), Ali b. Muhammed'in *Ukûdû'l-esmâr*'ı ve Hasan b. Ahmed el-Celâl'in *Dev'ü'n-nehâri'l-müşriğ 'alâ şafâhâtü'l-Ezhâr*'ı bunlardan bazılarıdır. Eserin bu şerhleri üzerine de çeşitli haşiyeler kaleme alınmıştır (Habeşî, s. 635-636). 4. *el-Bahrü'z-zehhâr** *el-câmi' li-mezâhibi 'ulemâ'i'l-emşâr*. İbnü'l-Murtazâ'nın Yemen âlimleri arasında meşhur olan fıkıh metni olup *el-Ezhâr*'ın genişletilmiş şeklidir. Müellife ait *el-Milel ve'n-nihâl*, *el-Kalâ'id fî taşhîhi'l-'akâ'id*, *Riyâzetü'l-efhâm*, *Mi'yârü'l-ukûl*, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, *el-İntikâd li'l-âyâtü'l-Mu'tebere fî'l-ictihâd* gibi risâlelerden oluşan geniş bir mukaddimesi de bulunan

eserin (Habeşî, s. 645-646) tam adı *el-Bahrü'z-zehhâr el-câmi' li-mezâhibi 'ulemâ'i'l-emşâr fî'l-iktikâdâtü'd-dîniyye ve'l-le'âtü'fî'l-kelâmîyye ve'l-kavâ'idü'l-üşûliyye ve's-sireti'n-nebeviyye ve'l-aşkâmî'l-fıkhiyye ve'l-mesâ'ilü'l-faraziyye ve'l-muharremâtü'l-kalbiyye* olup fıkıhla ilgili ana metni beş cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1366-1368/1947-1949; San'a 1409/1988). Bundan dolayı kısaca *el-Bahrü'z-zehhâr* diye anılan iki ayrı eser meydana gelmiş bulunmaktadır. 5. *Gâyâtü'l-efkâr ve nihâyâtü'l-enzâr el-muhîte bi-'acâ'ibi'l-Bahrî'z-zehhâr*. *el-Bahrü'z-zehhâr*'ın mukaddimesinin şerhi mahiyetinde olup *el-Münnye ve'l-emel*, *ed-Dürerü'l-ferâ'id*, *Dâmiğu'l-evhâm*, *Minhâcû'l-vüşûl*, *Yevâkitü's-siyer*, *el-Müstecâd*, *İmâdû'l-İslâm*, *er-Ravzatü'n-naẓîre* ve *Şemerâtü'l-ekmâm* adlı eserlerden meydana gelen bir mecmuadır (a.g.e., s. 643).

İbnü'l-Murtazâ'nın önemli sayılan diğer eserleri de şunlardır: *el-Cevâhir ve'd-dürer min sireti seyyidi'l-beşer* (siyerin yanı sıra Zeydiyye imamları ile Emevî ve Abbâsî halifelerine dair bilgi ihtiva etmekte olup müellif tarafından *Yevâkitü's-siyer* adıyla şerhedilmiştir); *Tuhtetü'l-ekyâs fî şerhi ta'yîni hulefâ'i Âli Ümeyye ve Beni'l-Abbâs; Selvetü'l-evliyâ' fî ma'rifeti sireti'l-enbiyâ'*; *Tekmiletü'l-aşkâm ve't-taşıyye min bevâtini'l-âşâm* (*el-Bahrü'z-zehhâr* içinde [V, 484-520], eser müellifince *Şemerâtü'l-ekmâm şerhu Tekmiletü'l-aşkâm* adıyla şerhedilmiştir); *et-Tâcû'l-mükellel bi-cevâhiri'l-âdâb el-kâşif li-gavâmizi'l-Mufaşşal* (Zemahşerî'ye ait eserin şerhidir; eserlerinin bir listesi ve yazma nüshaları için bk. Habeşî, s. 635-647). Muhammed Muhammed el-Hâc Hasan el-Kemâlî *el-İmâmü'l-mehdî Ahmed b. Yahyâ el-Murtazâ ve eseruhü fî'l-fikri'l-İslâmî* adıyla bir çalışma yapmıştır (San'a 1991).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, neşredenin girişi, s. h- yz; a.mlf., *el-Kalâ'id fî taşhîhi'l-'akâ'id* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1985, neşredenin girişi, s. 73-80; a.mlf., *el-Münnye ve'l-emel* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Beyrut 1399/1979, neşredenin girişi, s. 3-13; a.mlf., *el-Milel ve'n-nihâl* (nşr. M. Cevâd Meşkûr, *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-i Tebriz*, XI/2, Tebriz 1338 hş. içinde), neşredenin girişi, s. 117-120; a.mlf., *Muhtaşaru'l-Milel ve'n-nihâl* (*el-Münnye ve'l-emel* içinde, nşr. M. Cevâd Meşkûr), Beyrut 1399/1979, s. 35-36; *Keşfü'z-zunûn*, I, 22, 73, 135, 225; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kuṭri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfetâh Âşûr), Kahire 1388/1968, s. 538-547, 553, 563, 570; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 122-126; Brockelmann, *GAL*, II, 187; *Suppl.*, I, 510, 920;

II, 244; *İzâhu'l-meknûn*, I, 131, 266, 381; II, 105, 275, 393, 516, 598; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 125; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-Yemenî's-sekâfî*, Kahire 1387/1967, IV, 191, 209-210, 212, 214, 244-247; Ali Sâmî en-Neşâr, *Neş'e-tü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, bk. İndeks; Hüsnî Zeyne, *el-'Akl 'inde'l-Mu'tezile*, Beyrut 1978, s. 128; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 289, 290; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşî'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 389; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 340-393; a.mlf., *Fi'ilmî'l-kelâm*, Beyrut 1411/1991, III, 469; G. Monnot, *Islam et Religions*, Paris 1986, s. 74-75; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 634-647; Ahmed Es'ad, "Ahmed b. Yahyâ b. el-Murtazâ ez-Zeydî el-Mu'tezilî", *el-İctihâd*, sy. 10-11, Beyrut 1411/1991, s. 383-392; Ridvân Seyyid, "ed-Dâr ve'l-hicre ve ahkâm-mühümâ 'inde İbnî'l-Murtazâ", a.e., sy. 12, Beyrut 1412/1991, s. 213-240; R. Strothmann - [G. R. Smith - J. R. Blackburn], "al-Mahdi li-Din Allâh Ahmad b. Yahyâ b. al-Murtazâ", *El²* (İng.), V, 1241; Şehîdî Sâlihî, "Tefsîr ve Tefâsîr-i Şî'a", *DMT*, IV, 524.

MUSTAFA ÖZ

İBNÜ'L-MUTAHHAR el-HİLLÎ

(bk. HİLLÎ, İbnü'l-Mutahhar).

İBNÜ'L-MU'TEMİR

(ابن المعتمر)

Ebû Attâb Mansûr b. el-Mu'temir
b. Abdillâh es-Sülemî el-Kûfî
(ö. 132/750)

Hadis hâfızı, tâbiî.

Kûfe'de doğdu. İlk öğreniminden sonra 80 (700) yılı civarında hadis tahsiline başladı. Başta kıraat ve fıkıh olmak üzere dinî ilimleri öğrendi. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Saîd b. Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Şa'bî, Hasan-ı Basrî ve Mücâhid b. Cebr gibi tâbiîlerden hadis rivayet etti. Ashaptan Enes b. Mâlik ile Kûfe'de yaşayan diğer bazı sahâbîleri görmüş olabileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte hocaları tâbiînden olduğu için onu tebeu't-tâbiînden sayanlar da vardır (İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, s. 166). İbnü'l-Mu'temir öğrenimini Kûfe'de tamamladı ve burada yaşadı. Ancak Hammâd b. Zeyd onu Mekke'de gördüğünü söylemektedir (Fesevî, II, 638, 788). Kendisinden Eyyûb es-Sahtiyânî, Ebû Hanîfe, Ma'mer b. Râşid, İbrâhîm b. Edhem, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Süfyân b. Uyeyne gibi pek çok âlim hadis öğrendi.

Muhammed el-Bâkır'a fikrî yakınlığı sebebiyle İbnü'l-Mu'temir'in Şiîliğe meyli

olduğu ileri sürülmüşse de bu konuda bir aşırılığı yoktu. İlim ve ibadet hayatına engel olabilecek her türlü meşguliyetten uzak durduğu bilinmekte, ancak Şîî âlimi İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, onun Hişâm b. Abdülmelik'in güvenlik görevlilerinden biri olduğunu söylemektedir (*el-İzâh*, s. 91). Irak Emîri Yûsuf b. Ömer es-Sekafî, İbnü'l-Mu'temir'i istemediği halde Kûfe kadılığına tayin ettiyse de o, her çareye başvurarak iki ay içinde kendisini bu görevden azlettirmeyi başardı. İbnü'l-Mu'temir Kûfe'de vefat etti.

İbnü'l-Mu'temir, güçlü hâfızası ve sika oluşu bakımından Kûfe'de yetişen hadis âlimlerinin en meşhurlarından biridir. Hadisleri birbirine karıştırmaz ve tedlîs yapmazdı. Hadis öğrenirken çok titiz davranır, güvenilir olduğu bilinenlerin dışında hiç kimsenin rivayetine önem vermezdi. Bu sebeple onu ne adâlet ne de zabt yönünden tenkit eden oldu. Hadisleri yazmak yerine ezberlemeyi tercih eder, talebelerine de bunu tavsiye ederdi. Ancak yaşanıp hâfızasının zayıfladığını ve bazı hadisleri unuttuğunu farkedince bunları yazmadığına pişman oldu. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan İbnü'l-Mu'temir'in 2000 civarında hadis naklettiği, ayrıca fıkıh ve kıraat bilgisine sahip olduğu belirtilmektedir. İbnü'l-Mu'temir'in derin ilmi yanında süfliliğine ve zühdüne de işaret edilmekte, az yeme, az konuşma ve az uyuma prensiplerini titizlikle uyguladığı, çok ağıladığı ve ömrünün sonlarına doğru gözlerine perde indiği kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Şalât", 401; Süfyân es-Sevrî, *Tefsîr*, Beyrut 1403/1983, s. 468-469; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, VI, 337; Yahyâ b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr), Dimaşk 1405/1985, I, 119; İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh* (nşr. Celâleddin el-Hüseynî el-Urmevî), Tahrân 1395 hş., s. 91; İclî, *eş-Şikât*, s. 440-441; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 208-209; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 174, 190, 637-638, 788, 796, 798; III, 13, 15; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 177-179; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VII, 473-474; a.mlf., *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, s. 166; Kelâbâzî, *Ricâlü Şahîhi'l-Buhârî*, II, 708; İbn Mençûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut 1407/1987, II, 254-255; Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 40-46; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâî), VII, 319-320; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, I, 223-224; Zehebî, *Tezkire-tü'l-huffâz*, I, 142-143; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbe-lâ*, V, 402-412; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 314-315; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, X, 312-315; Seyyid Ebû'l-Meâtî en-Nürî v.dğr., *el-Câmî' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut 1412/1992, III, 171-173.

SALİH KARACABEY

İBNÜ'L-MU'TEZ

(ابن المعتز)

Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed
el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer
el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî
(ö. 296/908)

Abbâsî halifesi, edip,
münekkit ve şair.

23 Şâban 247'de (1 Kasım 861) hilâfet merkezi olan Sâmererrâ şehrinde doğdu. Muntasır-Billâh döneminde veliahtlıktan azledilmiş olan babası Muhammed, Müstâin-Billâh zamanında Sâmererrâ'da üç yıl hapiste kaldıktan sonra Mu'tez-Billâh lakabıyla halife ilân edilmişti (866). Oğluna çok düşkün olan Mu'tez-Billâh onun adına dinar bastırdı. Eğitimi için özel hocalar tuttu. İlk derslerini bunlardan alan İbnü'l-Mu'tez, kardeşi İsmâil ile birlikte babası tarafından amcası Müeyyed-Billâh'ın azliyle veliaht tayin edildi (7 Receb 252 / 24 Temmuz 866). Babası 255'te (869) tahttan indirildi ve yerine geçen Mühtedî-Billâh tarafından atıldığı hapiste öldü. İbnü'l-Mu'tez, bu olaydan bir süre sonra babaannesi Kabîha ile birlikte Mekke'ye sürgüne gönderildi. Ardından da yeni halife ve amcası Mu'temid-Alellâh tarafından Sâmererrâ'ya geri getirildi. Babaannesi İbnü'l-Mu'tezz'in eğitimiyle özel olarak ilgilendi. Ona zengin bir kütüphane tahsis etti; özel hocalar tutarak dil, tarih, lugat, ahhâr, edebiyat, şiir, kelâm, astroloji, hadis ve fıkıh gibi alanlarda geniş bir kültüre sahip olma imkânı sağladı. İbnü'l-Mu'tez, Ahmed b. Saîd ed-Dimaşkî'den dil ve din ilimleri sahasında uzun yıllar istifade etti. Basra ve Kûfe dil mekteplerinin önde gelen simaları Müberred ile Ebû'l-Abbâs Sa'leb, Ebû Ali İbn Alîl el-Anezî, Ebû Saîd İbn Hübeyre el-Esedî, İbn Ebû Fenen, Muhammed b. İmrân ed-Dabbî, tarihçi Belâzürî onun başta gelen hocalarındandır. İbnü'l-Mu'tez ayrıca, Sâmererrâ'ya gelip kendisini ziyaret eden bedevîlerden de nâdir kullanılan lugat ve deyimlerle atasözü, özlü söz, nükteli hikâye ve fıkraları öğrenmeye çalıştı. Evinde düzenlediği ilim ve edebiyat meclislerine başta anılan hocaları olmak üzere zamanın ileri gelen âlim, edip ve şairleri katılıyordu. İlmî ve edebî toplantılara sık sık katılan Basra dil mektebi reisi Müberred her gelişinde birkaç gününü İbnü'l-Mu'tezz'in konağında geçirirdi. Bu meclislerin cazibesine kapılan Belâzürî onun hocaları arasına girmek için babaannesine başvurmuştu. Üstadı Ahmed ed-Dimaşkî bu olayı duyunca gücenmiş, bunun üzerine İbnü'l-Mu'tez,